

Dva příspěvky k 20. výročí vyhlášení prvních vesnických památkových rezervací

ANOTACE: Rok 2015 byl pro venkovskou architekturu rokem několika významných výročí. Uplynulo 25 let od vyhlášení prvních vesnických památkových zón a hlavně též 20 let od vzniku většiny dosavadních vesnických památkových rezervací. K tomuto výročí přinášíme dva kratší příspěvky, které je uvádějí do širšího kontextu. Karel Kuča a Věra Kučová se v prvním příspěvku zamýšlejí nad současným potenciálem a budoucností plošné ochrany dosud nechráněných památkově hodnotných vesnických celků, kterých vzhledem k překotnému stavebnímu rozvoji venkovských sídel rapidně ubývá. Ve druhém článku Hana Šnajdrová mapuje proces přípravy a vyhlášení dosavadních vesnických památkových zón a rezervací z pohledu ministerstva kultury.

1

2

3

4

Obr. 1. Valy (okres Česká Lípa) – jedna z řady velmi dobře dochovaných dřevěných vesnic Lužických hor. Početný potenciál vesnických památkových zón skrývají celé severní Čechy včetně Šluknovského výběžku. Foto: Karel Kuča, 2015.

Obr. 2. Zvírotice (okres Příbram). Zcela unikátní případ aplikace socialistického realismu v 50. letech 20. století při výstavbě nové vesnice pro zátopovou oblast Orlické přehra-

dy. I zde se již začínají projevovat jednotlivé rušivé zásahy, které hrozí tento mimořádný celek postupně zničit. Foto: Karel Kuča, 2014.

Obr. 3. Libědice (okres Chomutov). Každý z domů na snímku sice charakterizují ne zcela optimální renovační zásahy, ale vesnice si jako celek stále zachovává mimořádnou hodnotu, umocněnou dominantami kostela, zámku a dalších vrchnostenských staveb. Reprezentuje jednu ze

skupiny pozoruhodných vesnic v oblasti mezi Žatcem a Doupovskými horami. Foto: Karel Kuča, 2014.

Obr. 4. Lubnice (okres Znojmo). Památkově chráněných vesnic na jihozápadní Moravě je dosud velmi málo, třebaže zde řada cenných vsí stále existuje. Lubnice se vyznačuje mimořádně působivou hmotovou skladbou v údolní terénní konfiguraci. Foto: Karel Kuča, 2012.

Potenciál hodnotných historických vesnic k památkové ochraně i aplikaci nástrojů územně analytických podkladů

Karel KUČA; Věra KUČOVÁ

1

Česká republika zaujímá v celoevropském měřítku přední místo jak v míře dochování historického urbanistického dědictví (městského i vesnického), tak v jeho památkové ochraně. V současné době u nás existuje 273 vesnických památkových rezervací a zón. To je jistě poměrně vysoký počet, ale když si uvědomíme, že městských památkových rezervací a zón je 296,¹ na první pohled vyvstává početní nepoměr. Historických vesnic existuje totiž téměř dvacetkrát více než historických měst a městysů, takže i počet vesnických chráněných území by měl podstatně převyšovat počet chráněných městských celků, byť ne nezbytně ve stejném poměru. Že nejde pouze o teoretický předpoklad, bylo již na stránkách tohoto periodika i jinde v minulosti prezentováno. Zejména v průběhu 90. let 20. století se uskutečnil plošný průzkum prakticky všech našich vesnic, který prokázal, že dochovaných hodnotných celků je několik set.² Nejhodnotnější vesnická sídla se alespoň v Čechách dočkala i podrobného představení formou několikadílné encyklopedie.³ Z předchozích plošných průzkumů ostatně mj. vycházelo i dosud poslední rozmnožení počtu vesnických památkových zón

v roce 2004, ačkoliv počet předložených návrhů byl mnohem vyšší. I když v tomto čísle připomínáme pozitivní skutečnost více než dvacetileté existence památkových území ve vesnicích a státní pomoc při uchování mnoha cenných staveb, sluší se téma rozšířit i za jejich obzor.

Už na přelomu 20. a 21. století bylo zcela zřejmé, že potenciál nechráněných hodnotných vesnic je stále velmi početný a že pro zachování kulturních hodnot a kulturních charakteristik krajiny a obecně národní kulturní identity České republiky je nezbytné zajistit památkovou ochranu alespoň těch nejvýznamnějších. Zejména v těch oblastech České republiky, ve kterých jsou dosud chráněná sídla a určité typy vesnické architektury a formování sídel zastoupena nedostatečně. Tento úkol v neztenčené míře trvá i po dosud poslední vlně prohlášení vesnických památkových zón v roce 2004, od které tedy uplynulo více než 10 let. Reálný obraz našich vesnic se však v průběhu posledních přibližně 15 let začíná poměrně dramaticky měnit. V mnohem větší míře než dříve dochází k modernizaci tradiční zástavby, což bylo akcelеровáno zejména různými dotačními možnostmi, kte-

Obr. 1. Krutín (okres Tachov). Oblast širšího Horšovskotýnska a Stříbrska je typická velkým množstvím dobře dochovaných vesnic, jejichž výsledný architektonický obraz pochází často z konce 19. století či až z první republiky. Zástavba těchto vsí je ve zlomovém bodu existence a nezbytné stavební opravy, nebudou-li památkovou péčí regulovány, budou znamenat ztrátu podstatné části památkové hodnoty těchto vsí, jak to již v řadě případů můžeme bohužel pozorovat. Foto: Karel Kuča, 2014.

ré historické hodnoty památkově nechráněných staveb přehlížejí a dokonce likvidují. Výrazným impulsem rychlých změn podoby vesnické zástavby byl od roku 2009 program Zelená úsporám, spuštěný zcela bez představy, jaké společenské problémy vzniknou při snaze oboru památkové péče bránit nejhoršímu. Změny vnějšího pláště v rámci zateplování budov spočívaly u mnoha staveb nejen ve výměně původních

■ Poznámky

1 Aktuální kompletní přehled všech chráněných území byl nejnověji publikován v: Vlastislav Ouroda (ed.), *Urbanistické dědictví České republiky. Katalog výstavy. Urban Heritage of the Czech Republic. Exhibition Catalog*, České Budějovice 2016. Chybí zde pouze VPZ Kácervy prohlášená roku 2016.

2 Karel Kuča, *Památkově chráněná města a vesnice v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Současný stav a možnosti doplnění, *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 33–66. (Dopl. Idem, *Opravy a dodatky. Zprávy památkové péče* LVII, 1998, s. 322–323.); Idem, *Atlas památek – Česká republika*, Svazek 1. A–N, Svazek 2. O–Ž, Praha 2002.

3 Jan Pešta, *Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl 1. Střední Čechy a Praha*, Praha 2003; Idem, *Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl 2. Jižní Čechy*, Praha 2004; Idem, *Encyklopedie českých vesnic. Díl 3. Západní Čechy*, Praha 2005; Idem, *Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl 4. Ústecký kraj*, Praha 2009; Idem, *Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl 5. Liberecký kraj. Severní Čechy*, Praha 2011.

2

3

4

5

Obr. 2. Hrubá Vrbka (okres Hodonín). Souvislé řady kamenných a cihlových stodol dochovaných na obou humnech jsou v rámci celé České republiky unikátní. Vlastní zástavba vsi sice vykazuje poněkud větší míru narušení, přesto si celek zaslouží vyšší stupeň ochrany než pouhé ochranné pásmo. Foto: Karel Kuča, 2012.

Obr. 3. Dančovice (okres Jindřichův Hradec). Velmi dobře dochovaný příklad západomoravské vesnice s převážně okapovou přízemní zděnou zástavbou. Foto: Karel Kuča, 2012.

Obr. 4. Hřčava (okres Frýdek-Místek). Širší beskydská oblast podlehlá modernizaci již v průběhu druhé poloviny 20. století. Přesto i zde najdeme menší ucelené soubory charakteristické roubené architektury. Hřčava ležící na pomezí České republiky, Slovenska a Polska se jako jedna z mála dochovala jako památkově cenný vesnický celek. Foto: Karel Kuča, 2012.

Obr. 5. Božanov (okres Náchod). Ani jedna z unikátních broumovských vesnic s velkými zděnými klasicistními usedlostmi (kromě značně poškozené Křínice) dosud není památkově chráněna. S ohledem na mimořádnou délku a různý stupeň narušení těchto vesnic si ochranu zaslouží alespoň jejich části. Foto: Karel Kuča, 2010.

oken za typová, včetně plastových, ale i v likvidaci členění fasád. V dalších letech se dotace nasměrovaly sice poněkud odlišně, přesto nekvalitní změny staveb pokračují – stavební úpravy historických vesnických staveb jsou utilitární, bez ambic respektovat charakter objektu, nebo dokonce kontext prostředí. Liberalizace změn staveb podle stavebního zákona znamenala další posun k degradaci stavební kultury právě na venkově. Prakticky ve stejné míře se objevují stavební úpravy, přístavby a nástavby hmotově, materiálově a výtvarně nesourodé s původním objektem. Vznikají nadále na kontext nijak nenavazující novostavby, vesměs zcela podřadné architektonické úrovně, ať už jde o produkci osob bez patřičného rozhledu či vzdělání, nebo pokračující vnášení katalogových projektů do historického prostředí. Stavební regulace působením stavebních úřadů prakticky neexistuje, přestože stavební zákon v § 18 zavazuje k respektování architektonického, urbanistického a krajinného dědictví.⁴ Regulační plány, které by urbanistickou strukturu pomáhaly hlídat, si obce nepožijí. Vesnické prostředí je přitom velmi zranitelné. Rušivé stavební změny několika domů obvykle naruší celkový charakter vesnice v mnohem větší míře než ve městě.

Při hledání potenciálu vesnic k ochraně jejich hodnot přitom nejde pouze o eliminaci negativních změn jednotlivých staveb, ale také o zásahy do urbanistické struktury. I do poměrně odlehklých venkovských regionů již zasahuje proces tzv. suburbanizace. Obecně lze říci, že vylidňování venkova skončilo a tlak na novou výstavbu se projevuje ve většině sídel. Nově zastavované plochy nejen na okrajích vesnic, ale i v jejich historických částech jsou většinou rozparcelovány zcela bez ohledu na historickou urbanistickou strukturu sídla a s uplatněním zastavovacích schémat užívaných v tzv. satelitních suburbích v okolí větších měst.⁵ Nic nenasvědčuje tomu, že by se popsané trendy měly v dohledné budoucnosti výrazněji změnit. Znamená to, že ještě nedávno skutečně mimořádně početný

■ Poznámky

4 § 18, odst. 4: „Územní plánování ve veřejném zájmu chrání a rozvíjí přírodní, kulturní a civilizační hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. Přitom chrání krajinu jako podstatnou složku prostředí života obyvatel a základ jejich totožnosti. ...“

5 Pavel Hnilička, *Sídelní kaše*, Brno 2012 (2., doplněné vydání).

6

7

potenciál hodnotných nechráněných vesnic se každým rokem snižuje, a to značně radikálně.

Ochrana vesnického dědictví nemusí být omezena pouze na institut památkové zóny či památkové rezervace. Přinejmenším deklaraci existujících hodnot umožňují též tzv. sledované jevy územně analytických podkladů (dále „ÚAP“) obcí podle stavebního zákona.⁶ V jednom z projektů řešených v rámci Programu podpory národní a kulturní identity České republiky (NAKI)⁷ byla konkretizaci vybraných jevů věnována velká pozornost. Díky tomu je k dispozici nová, certifikovaná *Metodika pro identifikaci a klasifikaci území s urbanistickými hodnotami*.⁸ Ta rozlišuje různou míru dochování urbanistických hodnot. Poskytuje objektivní kritéria pro rozlišení území nejceněnějších – území s dochovanými urbanistickými hodnotami a architektonicky cennou zástavbou. Právě ta odpovídají standardům památkových zón či památkových rezervací. Vedle toho však upozorňuje na skutečnost, že přinejmenším historická půdorysná struktura se dochovala ve většině našich vesnic a vyžaduje rovněž alespoň ochranu z titulu ÚAP.⁹

Zatímco ještě na přelomu 20. a 21. století se obraz většiny chráněných a hodnotných nechráněných vesnic výrazně neliší a aplikace plošné ochrany na základě památkového zákona se teprve rozvíjela, s odstupem času lze konstatovat, že v památkově chráněných sídlech se víceméně podařilo zabránit narušování dochovaných hodnot a nastartovat proces regenerace. Nechráněné vesnice jsou však vystaveny takové míře neregulovaného nakládání se stavebním fondem, kterou lze nazvat „stavební anarchií“. Výjimkou nejsou případy, kdy nedávno ještě velmi cenné vesnice ztratily v důsledku toho velkou část své hodnoty a dnes by již jejich památková ochrana bohužel neměla efekt a byla by v procesu přípravy i těžko zdůvodňována.

Výše zmíněné přehledy potenciálu památkově hodnotných nechráněných vesnic z přelomu 20. a 21. století jsou nadále základem pro výběr budoucích vesnických památkových zón. Je ovšem nezbytné, aby každá k ochraně dříve doporučená vesnice byla aktuálně prověřena. To částečně platí rovněž o aktualizované mapě nej hodnotnějších vesnických sídel, která je výstupem výše citovaného projektu, protože stavební změny vesnic rychle pokračují, a to tím spíše právě nyní, kdy odezněla finanční krize, zlevnily hypotéky a na obzoru jsou i půjčky na bydlení pro mladé rodiny. Právě venkov je stále zcela charakteristický individuální stavební aktivitou. I když po obecném zvýšení stavební kultury v celé České republice (nezávisle na památkové ochraně) volá v roce 2015 přijatá Politika architektury a stavební kultury,¹⁰ jedinou skutečnou stavební regulaci bohužel supluje obor památkové péče a zlepšení není na obzoru. V každém případě máme nyní asi už poslední – a časově omezenou – možnost výběru většího počtu dalších velmi hodnotných vesnic k památkové ochraně, spolu s vymezením urbanistických hodnot ve stovkách dalších, dosud hmotově stále dobře dochovaných vesnic (a samozřejmě i měst). Neměli bychom tuto příležitost promarnit, protože památkové ztráty jsou nevratné a vždy znamenají citelné ochuzení našeho kulturního bohatství – a národní kulturní identity.

Obr. 6. Podeřístě (okres Prachatice). Ačkoli je v jižních Čechách velký počet památkově chráněných vesnic, potenciál této – i v širším evropském kontextu – mimořádné oblasti zdaleka není vyčerpán. Foto: Karel Kuča, 2014.

Obr. 7. Odrlice (okres Olomouc). Velké hanácké vesnice s patrovou zděnou okapovou zástavbou, často z režných cihel nebo se secesním dekorem, jsou většinou již více či méně narušeny novodobými zásahy. Poslední téměř intaktní případy si proto tím spíše zaslouží neodkladnou památkovou ochranu. Foto: Karel Kuča, 2013.

■ Poznámky

6 Karel Kuča, Kulturně historicky cenná území České republiky a možnosti ochrany jejich památkových hodnot z titulu stavebního zákona, *Zprávy památkové péče* LXXIV, 2014, s. 193–202.

7 Kulturně historicky cenná území jako součást národní a kulturní identity České republiky. *Metody identifikace hodnot historických sídel, parků a zahrad a jejich zachování*; kód projektu: DF12P010V044

8 Karel Kuča – Věra Kučová, *Metodika identifikace a klasifikace území s urbanistickými hodnotami. Certifikovaná metodika*, Praha 2015. Metodika je obsahově komplexnější se souběžně vydanou prací Idem, *Metodika klasifikace staveb podle památkové hodnoty. Certifikovaná metodika*, Praha 2015.

9 Marek Hanák, Urbanistická hodnota zástavby a její ochrana, *Urbanismus a územní rozvoj* XVII, 2015, s. 12–14.

10 <http://www.mmr.cz/cs/Stavebni-rad-a-bytova-politika/Uzemni-planovani-a-stavebni-rad/Koncepcie-Strategie/Politika-architektury-a-stavebni-kultury-Ceske-rep.-vyhledano-10-3-2016>.